

УДК 343.148:[343.37:665.7]

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.25>

ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА АДВОКАТОМ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ПАЛЬНОГО АБО ЙОГО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ

Сахошко М.О.,

*аспірантка кафедри криміналістичного забезпечення**та судової експертології**навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту**Національної академії внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0004-9476-7292

Сахошко М.О. Залучення експерта адвокатом під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту.

У статті розглянуто проблеми, що існують у правозастосовній практиці щодо ініціювання експертизи стороною захисту під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту. Відповідно до аналізу статистичних даних про протидію злочинності в Україні встановлено поступове збільшення кількості вчинених незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, що потребує удосконалення якості їх розслідування, забезпечення змагальності сторін при доказуванні винуватості підозрюваних. Доведено, що обов'язковою слідчою (розшуковою) дією у кримінальних провадженнях, розпочатих за статтею 204 Кримінального кодексу України, у яких предметом посягання є пальне, постає судова експертиза, а саме дослідження нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів. Розкрито можливості адвоката щодо залучення експерта для проведення експертизи у кримінальному провадженні: ініціювання цієї слідчої (розшукової) дії шляхом подання клопотання слідчому, прокурору, слідчому судді; а також самостійного залучення експерта на договірних умовах. З'ясовано, що законодавство України забезпечує загальне право адвоката ініціювати проведення судових експертиз або самостійно залучати експерта у кримінальному провадженні. Досліджено проблеми правозастосовної практики при спробі адвоката самостійно залучити судового експерта, що пов'язані з необхідністю подання на експертизу зразків, об'єктів дослідження, які знаходяться у сторони обвинувачення. Звернуто увагу на специфіку отримання зразків для експертизи під час розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту, що полягає у отриманні трьох видів зразків, один з яких залишається на підприємстві сфери обігу паливно-мастильних матеріалів. На підставі цього зроблено висновок про існуючу можливість адвоката самостійно призначати експертизу у кримінальних провадженнях про незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту, без звернення до сторони обвинувачення, слідчого судді або суду.

Ключові слова: судовий експерт, адвокат, пальне, незаконне виготовлення, зберігання, збут пального або його транспортування з метою збуту, розслідування кримінального правопорушення.

Sahoshko M.O. Involvement of an expert by a lawyer during the investigation of illegal manufacturing, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale.

The article examines the problems that exist in law enforcement practice regarding the initiation of an examination by the defense party during the investigation of the illegal manufacture, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale. According to the analysis of statistical data on combating crime in Ukraine, a gradual increase in the number of cases of illegal manufacture, storage, sale or transportation for the purpose of sale of excisable goods has been established, which requires improving the quality of their investigation, ensuring the adversarial nature of the parties in proving the guilt of the suspects. It is proved that a mandatory investigative (search) action in criminal proceedings initiated under Article 204 of the Criminal Code of Ukraine, in which the subject of the infringement is fuel, is a forensic examination, namely the examination of petroleum products and fuel and lubricants. The possibilities of a lawyer to involve an expert to conduct an examination in criminal proceedings are disclosed: initiating this investigative (search) action by submitting a petition to the investigator, prosecutor, investigating judge; as well as independent involvement of an expert on contractual terms. It is found that the legislation of Ukraine provides for the general right of a lawyer to initiate judicial examinations or independently involve an expert in criminal proceedings. The problems

of law enforcement practice are investigated when a lawyer attempts to independently involve a judicial expert, which are related to the need to submit samples and objects of research that are in the possession of the prosecution for examination. Attention is drawn to the specifics of obtaining samples for examination during the investigation of illegal production, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale, which consists in obtaining three types of samples, one of which remains at the enterprise in the sphere of circulation of fuel and lubricants. Based on this, a conclusion is made about the existing possibility of a lawyer to independently appoint an examination in criminal proceedings on illegal production, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale, without contacting the prosecution, the investigating judge or the court.

Key words: forensic expert, lawyer, fuel, illegal production, storage, sale of fuel or its transportation for the purpose of sale, investigation of a criminal offense.

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни перед нашою державою залишається значна кількість викликів, серед яких протидія економічній злочинності є одним із головних завдань усіх правоохоронних інституцій. У структурі сучасної економічної злочинності особливе місце посідає протиправна діяльність у сфері обігу підакцизних товарів, адже введення у подальший обіг таких товарів активно сприяє тінізації окремих секторів економіки України, а також створює умови для розвитку транскордонної організованої злочинності. За рахунок формування кримінальних ринків вказаних товарів окремі суб'єкти економічних відносин отримують надприбутки та фактично здійснюють контрольований вплив на відповідні економічні сегменти відразу декількох держав.

Згідно із статистичних даних Офісу Генерального прокурора за 2019 рік було обліковано 562 кримінальних правопорушення за ознаками ст. 204 Кримінального кодексу України («Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»); за 2020 рік – 615; за 2021 рік – 721; за 2022 рік – 546; за 2023 рік – 999; за 2024 рік – 901 кримінальне правопорушення [1]. Аналіз статистичних даних засвідчує поступове збільшення кількості вчинених незаконного виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, за виключенням 2022 року – року початку повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України, та незначного зменшення кількості цих злочинів у 2024 р. Отже, в умовах російсько-української війни у нашій державі продовжує бути актуальною практика документування кримінальних правопорушень у сфері обігу підакцизних товарів, у тому числі паливно-мастильних матеріалів, бензину і дизельного пального, розслідування цих злочинів і судового розгляду відповідних кримінальних справ.

У кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 204 КК України, предметом злочинного посягання є певний вид підакцизного товару, який був незаконно виготовлений, переміщений, реалізований тощо. У будь-якому випадку пальне, як один із видів підакцизних товарів, має бути досліджено при проведенні судової експертизи. У висновку експерта встановлюється відповідність нафтопродуктів, наданих на дослідження, вимогам державних стандартів і технічним умовам. У правозастосовній практиці питання судової експертизи є важливим, таким, що впливає на якість доказування, визнання допустимості доказів (зокрема, порівняльних зразків), отриманих під час слідчих (розшукових) дій та, в цілому – на винесення обґрунтованого судового рішення щодо обвинувачення осіб у вчиненні незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизного товару.

Стан опрацювання проблематики. Проведенню судових експертиз як форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні присвячені роботи вітчизняних науковців В.І. Алексійчук, В.Д. Басая, В.С. Бондара, А.Ф. Волобуєв, А.В. Іщенко, О.О. Кириченко, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.О. Коновалової, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, І.В. Пирога, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, С.І. Тихенка, Н.М. Ткаченко, І.Я. Фрідмана, В.Ю. Шепітька, М.Г. Щербаковського, В.В. Юсупова та ін.

Окремі питання, пов'язані із розслідуванням кримінальних правопорушень у сфері обігу підакцизних товарів, у тому числі нафти й нафтопродуктів, розглядали В. І. Василенчук, С.А. Вельможний, Б.М. Головкін, В.П. Корж, А.М. Лисеюк, Ю.О. Ліпін, А.М. Новицький, О.О. Титаренко, Д.М. Цехан та інші дослідники.

Водночас, при змагальному кримінальному процесі в Україні малодослідженим залишається проблема залучення експерта стороною захисту, у тому числі в кримінальному провадженні, розпочатому за ст. 204 КК України.

Мета статті – дослідити особливості залучення експерта адвокатом у кримінальному провадженні про незаконне виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про судову експертизу» зазначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває в провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

Ініціатором залучення експерта для проведення експертизи під час досудового розслідування можуть бути слідчий, прокурор, сторона захисту, а під час судового розгляду – прокурор (потерпілий) як сторона обвинувачення або сторона захисту; слідчий суддя та суд не можуть виступати ініціаторами проведення експертизи, що призначається для збирання доказів [3].

У результаті проведення судової експертизи експерт готує і підписує висновок, який є джерелом доказів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 84 КПК України). Для висновку експерта як виду доказів істотним є те, що він: а) є результатом дослідження; б) виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких є неможливим таке дослідження; в) складається з додержанням встановленого процесуального порядку; г) спирається на зібрані у справі докази [4, с. 361]. У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено про те, що експерта було попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Положення про попередження експерта про відповідальність за ст. 384 КК України також виконується адвокатом при залученні експерта до проведення судової експертизи.

Для з'ясування події кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України, обов'язково має призначатися судова експертиза – залучатися експерти судово-експертних установ, які володіють відповідними спеціальними знаннями. Типовими експертизами у цій категорії кримінальних проваджень є судова експертиза матеріалів, речовин та виробів, її підвид – експертиза нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів [5].

Права сторони захисту щодо використання експертизи для виконання своєї функції під час досудового розслідування – наданні правової допомоги своєму клієнтові цілком і повністю можуть бути реалізовані під час:

1) ініціювання проведення експертизи *шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору*, яке повинно бути розглянуто в установленому порядку (ч. 3 ст. 93 КПК України);

2) ініціювання проведення експертизи *шляхом подання відповідного клопотання слідчому судді у разі, якщо*: для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його; для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи; існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин (ч. 1 ст. 244 КПК України) [6, с. 312-313]. Відповідно до ч. 2 ст. 243 КПК України *сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах* для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової [7].

Також згідно з п. 10 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань [8]. У ч. 1 ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, *або договір з експертом чи експертною установою* – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб [2]. Отже, вітчизняна законодавча база забезпечує загальне право захисника (адвоката) ініціювати проведення судових експертиз (або самостійно залучати експерта) у тому провадженні, де він представляє інтереси (здійснює захист) підзахисного.

Водночас, низка науковців і практиків-юристів зазначають про певні перепони у процесуальній діяльності адвоката щодо залучення ним судового експерта. Зокрема, О.Г. Яновська звертає увагу на те, що заявлення клопотань абсолютно природне і правомірне, проте адвокати постійно стикаються з тим, що їх активна діяльність щодо заявлення клопотань як під час досудового розслідування, так і в суді викликає роздратування й протидію з боку органів слідства, прокуратури чи суду. Проте важко припустити, що професійний рівень захисту може бути належним, якщо адвокат не здійснюватиме належних дій, а стане чекати доказів обвинувачення, щоб їх спростувати, не будучи впевненим, що у змозі зробити це, а можливо, і взагалі втратить внаслідок своєї бездіяльності таку можливість [9, с. 125].

За оцінками адвокатського середовища реалізація прав сторони захисту під час проведення судової експертизи стикається з низкою проблемних питань – надані права самостійно залучати

експертів майже ніколи неможливо реалізувати, що пов'язується з неповнотою чинного кримінального процесуального законодавства [10, с. 65–69; 11, с. 17].

У зв'язку з цим В.А. Журавель і Г.К. Авдєєва зазначають, що на практиці навряд чи можна забезпечити паритетність сторін у питаннях проведення експертизи, тому що відповідні матеріали кримінального провадження знаходяться у сторони обвинувачення, а у слідчого (прокурора) більше процесуальних та організаційних можливостей щодо отримання зразків для експертного дослідження [12, с. 41].

Водночас, сторона захисту наділена правом самостійно збирати і подавати докази для відстоювання своїх прав, свобод і законних інтересів, але тільки шляхом витребування та отримання речей і документів від юридичних і фізичних осіб (ч. 3 ст. 93 КПК України). Щодо таких слідчих (розшукових) дій як отримання зразків для експертизи і проведення судової експертизи, то сторона захисту наділена лише правом їх ініціювання, а також взяття участі у їх проведенні шляхом подання відповідного клопотання слідчому, прокурору, яке розглядаються у встановленому порядку. Такий порядок розподілення прав у збиранні доказів є цілком закономірним, адже тільки на орган досудового розслідування покладається завдання встановлення істини як з точки зору обвинувачення певної особи, так і виправдання її чи пом'якшення відповідальності (ст. 2, 94 КПК України).

В умовах чинного КПК України право сторони захисту на самостійне залучення експерта для проведення експертизи є здійсненим лише у тому випадку, коли ця сторона може самостійно у встановленому порядку, без допомоги слідчого (прокурора) надати експерту відповідний об'єкт для дослідження, а також необхідні для цього речі і документи [13, с. 164]. Наприклад, у кримінальному провадженні за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 204 КК України, адвокат звернувся до судово-експертної установи з клопотанням про призначення судової експертизи на підставі укладеного з експертним закладом договору. У клопотанні йшлося про призначення комплексної експертизи матеріалів, речовин та виробів та товарознавчої експертизи. Після проведеного обшуку слідчими Головного правління Державної фіскальної служби у м. Києві для підприємства було залишено арбітражні проби зразків нафтопродуктів, які вилучалися під час слідчої дії. Після проведеної експертизи експерти дали відповіді на поставлені адвокатом запитання: 1) надані на дослідження зразки рідини (за № ____) являють собою нафтопродукти, відносяться до сумішей на основі вуглеводнів переважно легких дистильатних фракцій – бензинів, у тому числі автомобільних; 2) надані на дослідження зразки рідини (за № ____) являють собою нафтопродукти, відносяться до сумішей на основі вуглеводнів переважно важких дистильатних фракцій, у тому числі дизельних фракцій; 3) надані на дослідження зразки (за № ____) можуть використовуватися як автомобільне паливо або його компонент за умови, що це передбачено виробником відповідного транспортного засобу або відповідним технологічним процесом; 4) наданим на дослідження об'єктам (за № ____) відповідають наступні характеристики за УКТЗЕД: «Нафта або нафтопродукти, одержані з бітумінозних порід (мінералів)»; 5) надані на дослідження зразки рідини (за № ____) відповідають вимогам Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, суднових та котельних палив, затвердженого постановою КМ України від 01.08.2013 № 927, щодо вимог, які висуваються до бензинів, за вмістом бензолу та ароматичних вуглеводнів. Зазначені об'єкти відповідають вимогам ДСТУ 7687:2015 «Бензини автомобільні Євро. Технічні умови» за показниками зовнішнього вигляду, густини, фракційного складу, вмісту етанолу, бензолу та сумарного вмісту ароматичних вуглеводнів; 6) надані на дослідження зразки рідини (за № ____) відповідають вимогам ДСТУ 7688:2015 «Паливо дизельне Євро. Технічні умови» за показниками густини та фракційного складу. Зазначені об'єкти відповідають вимогам Технічного регламенту до дизельного палива (за температурою перегонки 95 відсотків об'ємних); 7) цілісність пакування (опечатування) наданих зразків (пляшок) візуально не порушено. На підставі цього висновку експертизи слідчий суддя ухвалив рішення про повернення підприємству всього майна, яке було вилучене під час обшуку на території автозаправної станції, а саме бензин автомобільний «А-95-Євро5-Е5 «PLUS» у кількості 7978 літрів; бензин «А-95-Євро5-Е5» у кількості 17532,39 літрів; бензин автомобільний «А-92-Євро5-Е5 «PLUS» у кількості 9521,58 літрів; дизельне паливо «ДП-Л-Євро5-ВО» у кількості 12218,86 літрів; всі зразки наведених вище видів пального [14].

Висновок. У кримінальному провадженні адвокат наділений правом ініціювання експертизи з поданням відповідного клопотання до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також правом самостійного залучення судового експерта на договірних засадах. В останньому випадку головною умовою проведення експертизи є можливість адвоката надати об'єкти для дослідження. У випадку розслідування незаконного виготовлення, зберігання, збуту пального або його транспортування з метою збуту адвокат має можливість самостійно (без ініціювання будь-яких клопотань перед стороною обвинувачення або судом) залучати експерта для проведення судової експертизи проб пального, що є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за період з 2019 р. по 2024 р.: статистика Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
3. Сідельніков А.В. Окремі проблеми, пов'язані із залученням експерта адвокатом-захисником. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 9. № 2(28). 2016. С. 115–123.
4. Баулін О.В., Лебідь В.І., Матвеев П.С., Пожидаєва М.А. Адвокатський іспит: підготовчий курс: навч. посіб. / [6-те вид., доповн. і перероб.]. Київ: Алерта, 2018. 864 с.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
6. Волобуєв А.Ф., Чуйко Є.В. Право самостійного залучення експерта стороною захисту: реальність чи декларація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2022. Вип. 71. Серія ПРАВО. С. 309–314.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
9. Яновська О. Протестна діяльність адвоката в кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 124–130.
10. Несінов О.М. Складові успіху у кримінальному процесі: практ. посібн. Харків: «Права людини», 2018. 292 с.
11. Зейкан Я.П. Про недопустимі докази: метод. рек. для адвокатів. Харків : Фактор, 2019. 128 с.
12. Журавель В.А., Авдєєва Г.К. Реформування судово-експертної діяльності: шляхи та напрями. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем: мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 19 травня 2017 р.)*. Сєвєро-донецьк, 2017. С. 40–44.
13. Волобуєв А. Проведення експертизи у змагальному кримінальному процесі. *Криміналістика і судова медицина в умовах сучасних викликів та глобальних загроз: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 листоп. 2024 р.)*. Харків: Право, 2024. С. 160–165.
14. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 4 жовтня 2021 р. у справі № 1-ксс/759/7775/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100082311>.